

Fortids og nutids minder

Af Anne Pedersen og Per Kristian Madsen med bistand af Xenia Pauli Jensen

Arkæologien, læren om det gamle, gennemsyrrer baggrunden for maleriet af Hendes Majestæt Dronningen, der ser op fra sine arkæologiske studier. Ikke af egen samling, men af andres forskningsresultater udgivet i nogle af de bøger, der er med på billedet. Hvad der nærmere er tale om, og hvad der lige nu har optaget Majestæten, må vi nok gætte os til; til gengæld indgår eksempler på centrale danske arkæologiske fund og fortidsminder i maleriet.

Forrest på bordet glimter en gådefuld, gylden og gennembrudt bjælde. Engang hang den, så vidt vi da ved, på bringen af en hest, der tjente en rytter i det fjerne asiatiske folk sarmaterne. Bjælden stammer sandsynligvis fra Krim eller fra Kaukasus, hvor den kendes i sarmaternes grave, og den skal dateres til andet århundrede efter Kristus. Bjælden, der i dag savner sin lyd giver, sandsynligvis en lille jernkugle, må have udsendt sin distinkte lyd over tusindvis af kilometer, for den er faktisk fundet i Danmark, nærmere bestemt som et af de titusindvis af fund fra moseofferpladsen i Illerup Ådal. Den hører til de genstande i fundet, der er kommet til allerlængst fra, måske fordi sarmatiske lejesoldater er redet vestpå og via kontakt med romerrigetets hær har bragt deres hjemegnes bjælde og dens lyd ind i nye verdener. Måske fortsatte den med at pryde en hest, eller den fik et helt andet sted at klinge og glimte fra. Bjælden er så endelig endt blandt det romerske udstyr hos den hærgruppe, hvis nederlag i det østjyske førte til, at bjælden sammen med så meget andet blev kastet ud i mosens plumrede vande som et takkeoffer til de guder, der bragte de lokale folk sejren. Bjældens ringlende kugle forsvandt, mens dens bronzestøbte krop kom for dagen ved Moesgaard Museums udgravninger, hvor den fascinerede Hendes Majestæt i en sådan grad, at den måtte med som symbol på arkæologiens evne til at vise os alle, hvordan fjerne egnes frembringelser til alle tider er kommet til Danmark som led i internationale kultur- og handelsforbindelser.

Jørgen Ilkjær: Krigsbytteofringer i Illerup Ådal, i: Laursen, J. (red): Dronning Margrethe og Arkæologien, Højbjerg 2010, s. 161-167.

Bag Hendes Majestæt drejer det sig om Jelling, Danmarks fornemste nationale monument, i bund og grund rejst af og for "...den Harald, som vandt sig hele Danmark og Norge, og gjorde Danerne kristne." Sådan klinger kong Harald Blåtands indskrift på den store Jellingsten ud i en uendeligt selvbevidst fanfare. Harald og hans samtid har nok ment, at så var alt sagt, og havde det været løgn og overdrivelse alt sammen, var han dengang nok ikke sluppet af sted med det. Men den dag i dag diskuterer arkæologer og historikere på livet løs, hvordan det mon gik til, om det dog var helt sandt, og hvad Jelling i det hele taget betød for kongen. Diskussionen har stået på siden i hvert fald begyndelsen af 1800-årene, hvor man tog fat på at udgrave den nordlige af Jellings to kongelige gravhøje, og den stopper næppe foreløbig.

For Harald Blåtand var det hele velkendt, planlagt og målrettet. Allerede hans far, Gorm den Gamle, slog tonen an i teksten på den lille Jellingsten: "Kong Gorm gjorde disse kumler efter sin kone Thyra, Danmarks pryd". Så når Harald selv indledte sin egen stens tekst med nærmest en parafrase, må vi tro, han forudsatte, at læseren kendte faderens sten, da han skrev: "Harald Konge bød gøre.....". Selve vendingen, at kongen bød, giver et indtryk af kongens rolle. Traditionen var på plads, og dens elementer kan følges i Jellingmonumenternes anlægshistorie fra omkring midten af 900-årene og frem til begyndelsen af 1100-årene. Som på et genanvendt stykke pergament er dele af monumenternes udsagn slettet mere eller mindre ud, og nyt er føjet til hen over den gamle tekst, men hovedgrebet er bibeholdt, om end ikke klart i alle detaljer.

For de gamle var det lettere. Historikerne Svend Aggesen fra ca. 1185 og Saxo omkring 1200 kendte begge monumenterne i Jelling. De skrev kort om Kong Gorms og Dronning Thyras sidste hvilested, de to høje, og om kirken midt imellem dem, men sagde ikke noget om runesten eller andet bemærkelsesværdigt. Runestenene vakte til gengæld antikvarernes interesse mod slutningen af 1500-årene. Et ofte gengivet stik fra 1591, som skyldes Henrik Rantzaus indsats for kendskabet til fortidens monumenter, gengiver situationen – kirken mellem to høje og den store runesten med dens tekst og billeder.

På Christian den Fjerdes tid sad Caspar Markdanner som kongens lensmand på Koldinghus; han sørgede i 1586 for, at den store runesten blev gravet fri og rettet op, så den stod ordentligt. I 1704, under Frederik den Fjerde, var der tilløb til arkæologiske gravninger i Jelling, men først, da byens bønder mistede deres gode drikkevand fra den indtørrede brønd øverst på Nordhøjen, kom der skred i sagen. Bøndernes fund af de mærkværdigste ting, tømmerværk, fjer og dun, ledte til planmæssige udgravninger i 1820/21, hvor man for første gang stod over for det tømrede gravkammer inde i Nordhøjen. Man var sikker på, at man havde fundet Dronning Thyras grav, men hverken dengang eller i dag kunne man være sikker på, hvem der havde ligget der. Graven var nemlig tømt. Nutidens dendrokronologiske undersøgelser har afsløret, at gravkammeret og højen stod klar i 958-59, og at man brød ind i det for sandsynligvis at fjerne dets indhold allerede inden for det følgende tiår.

Dermed er vi inde i Harald Blåtands regeringstid, som begyndte ved faderens død, og det formodes at være netop ham, Kong Gorm, som fik den fornemme begravelse i højen som resultat af sønnens bestræbelser på at rejse faderen og slægten et kongeligt minde. Hvordan det dengang var med den lille runesten, ved vi ikke, men det kan meget vel tænkes, at den var med i planen som del af et ældre monument, skabt af Kong Gorm selv, en mægtig skibssætning med runestenen over Dronning Thyra i stævnen?

Men Harald ville og vandt sig mere, og det er sporene efter hans omdannelse og udbygning af monumentet i Jelling, der ses i maleriets højre side, set fra beskueren, hvor det minder om, at måske ikke alt, men det meste, begyndte i Jelling. Maleriet gengiver som i lag på lag de arkæologiske fund og de endnu bevarede monumenter for dannelsen af den kristne, danske kongemagt.

Harald og hans hof må have været grebet af en særegen fascination af præcision og geometri, som han vidste at udnytte til ikke alene praktiske magtanlæg som hans store, cirkulære borge med deres karréer af langhuse – Trelleborg, Fyrkat, Aggersborg, Nonnebakken og Borgring – og til at slå bro over Vejle Ådal ved Ravning, men også til et storslået, sindrigt udtænkt slægts- og magtmonument i Jelling. Vi kan kun gætte på, om der lå andet og mere bag valget af dette sted end Kong Gorms aktivitet her, men tænkeligt er det, at hans og Haralds slægt har dybe rødder i området. Gorms formodede grav i Nordhøjen blev af Harald taget som udgangspunkt i konstruktionen af et kæmpehegn, en rhombeformet palisade med en sidelængde på hele 360 meter, og lagt ud over et ligearmet, vinkelret kors, hvis centrum netop er kammeret i Nordhøjen. Rhombens areal er 12,5 ha, en uhyre plads, der faktisk ville kunne rumme hele Aggersborg eller for den sags skyld ikke mindre end ni borge af Fyrkats størrelse. Ikke nogen helt tilfældig sammenligning, for til grund for både palisaden og de to jyske borge må der have ligget en fælles måleenhed; de få langhuse, der er fundet inde på palisadeområdet, svarer desuden omtrent til dem, der stod på Fyrkat. Den lille variation, der er, tyder på, at Jellinghusene kan have været forbilledet for borghusene. Anlæggene er desuden næsten samtidige, borgene Trelleborg og Fyrkat er dendrokronologisk dateret til ca. 980, mens palisaden i Jelling kan være en kende tidligere. Borgene og palisaden er dermed ikke nødvendigvis selve forudsætningen for, at Harald vandt sig Danmark, men måske led i landets fastholdelse og dets værn mod udenvælts fjender. Datidens politiske klima skabte sikkert grundlaget for, at det overhovedet var muligt for Kong Harald at mønstre ressourcerne og arbejdskraften til sine mægtige byggerier.

Monumenterne i Jelling blev udbygget med endnu en, dog gravløs, kongehøj i syd, lagt henover den ældre skibssætnings sydspids, således at den direkte inkorporering af denne var fuldt synlig. En fuldstændig sletning af skibssætningen var der dermed ikke tale om. Og præcis på midterlinien gennem skibssætningen og midt mellem de to gravhøje kom i årene 963-65 den store Jellingsten med dens kundgørelse af Haralds magt og landets kristning til at stå på præcis det sted, hvor den endnu står. Runestenen har altså været skjult for alle uden for palisaden, men var sammen med Nordhøjen samtidig et centralt orienteringspunkt for dem, der kom ind på området. Måske var det netop årsagen til dens rejsning? At den skulle stå som

minde om noget, der var foregået inden for palisaden. Her var skabt et rum for noget særligt, der næppe fandt sted mere end en enkelt eller nogle ganske få gange. Harald kan inden for palisaden have modtaget sit samlede riges stormænds hyldest som deres ubestridte, kristne konge og, som Gorms søn og del af hans slægt, som grundlægger af det dynasti, som Haralds søn Svend og dennes sønner førte frem til Nordsøveldets tinde. Kong Svend Tveskæg kan også have fået sin magt bekræftet her via stormænds og hirdmænds hærtag, da han ved mere eller mindre voldelige midler havde efterfulgt sin fader, men længere stod palisaden så heller ikke. Intet tyder på reparationer eller vedligehold, og måske rykkede man simpelthen dens stolper op i takt med, at kongemagtens og dens nye tros greb om landet blev holdbart.

På Haralds tid måtte enhver, der besøgte Jelling, enten nu Harald residerede der for tiden eller ej, og enten man nu kom fra nord eller syd, øjne palisaden på Jellingplateauet, måske i farvestrålende udgave med hvidkalkning og smældende faner, som en skarpkantet understregning af kongens magt. Kom man ad Hærvejen fra nord, var det sådan; og kom man som udsending fra den tysk-romerske kejser i syd gennem porten i Danevirke helt nede ved Hedeby, ad Hærvejen og via Ravningbroen op til Jelling, så ventede endnu turen langs med palisadens lange mur frem til en port. Foreløbig kender vi kun én, porten i palisadens nordside, men mon ikke der har været flere vendt mod Hærvejen og vendt mod syd? Når den fremmede var kommet ind, kunne man ikke fuldt ud, men stykkevis og delt tage fat på oplevelsen af anlæggets indre med skibssætningen, højene og det store, åbne rum. Det begrænsede indsyn og den kontrollerede adgang, hvor en gesandt blev ledt ad sindrige omveje frem til herskeren, er et genkendeligt trick fra romersk og byzantinsk hofceremoniel, og for 900-årenes tysk-romerske kejsere og deres mænd var det et klart signal: Her sad danernes kristne Kong Harald – ingen tvivl om det.

Om der var en kirke i Jelling på Haralds egen tid, er omstridt, men ikke umuligt. Sandsynligvis var det på Haralds bud, at den gravlagte i Nordhøjen blev taget ud og, som det er formodet, flyttet til en ny kammergrav, der er udgravet netop på det sted, hvor vestindgangen til Jellings ældst kendte stenkirke kan have været. Det er fortsat fristende at forestille sig kammergraven som led i en kongelig bygning, enten en hal eller en kirke, eller måske snarere en kombination af de to ting på dette sted og med den store runesten få meter derfra. En demonstration af magtens, troens og slægtens enhed, ganske som også Kejser Karl den Store (død 814) blev lagt i sin romerske sarkofag med relieffet af Proserpinas rov og begravet i sit paladskapel i Aachen, uden at man dog ved, hvor graven lå. Men alle senere tyske konger og kejsere måtte bogstavelig talt fundere deres magt på ham, når de blev kronet i kapellet siddende på den trone, der hævdes at være Karls. En af dem, Otto den Tredje, åbnede Karls grav i år 1000 og fandt sin forgænger i bemærkelsesværdig god stand og med krone og scepter. Parallellen til det, der kan være sket i Jelling, er slående – og i 1165 opnåede Karl at blive helgenkåret på initiativ af Kejser Frederik Barbarossa. Tankegangen bag er den samme som i Jelling to hundrede år tidligere, nemlig at legitimere eget styre gennem foreningen af magt, tro og slægt.